

Διεθνές Ινστιτούτο Θεάτρου

Παγκόσμια Οργάνωση για τις Τέχνες του Θεάματος

Μήνυμα για την Παγκόσμια Ημέρα Θεάτρου 2020 από τον Σαχίντ NANTIM

27 Μαρτίου 2020

Ελληνική μετάφραση

Σαχίντ NANTIM, Πακιστάν

Θεατρικός συγγραφέας

Το Θέατρο ως Ιερό Βήμα

Είναι μεγάλη τιμή για μένα να γράψω το μήνυμα για την Παγκόσμια Ημέρα Θεάτρου 2020. Είναι συναίσθημα βαθιάς ταπεινοφροσύνης αλλά και συναρπαστική η σκέψη ότι το πακιστανικό θέατρο, και το ίδιο το Πακιστάν, έχει αναγνωριστεί από το Διεθνές Ινστιτούτο Θεάτρου, τον πιο καθοριστικό και αντιπροσωπευτικό παγκόσμιο θεατρικό οργανισμό της εποχής μας. Αυτή η τιμητική αναγνώριση είναι επίσης ένας φόρος τιμής στην Madeeha Gauhar¹, προσωποποίηση του θεάτρου και ιδρύτρια του Θεάτρου Ajoka², επίσης σύντροφος της ζωής μου, η οποία απεβίωσε πριν από δύο χρόνια. Η ομάδα του Ajoka διάνυσε μια μακρά και δύσκολη διαδρομή, κυριολεκτικά από το καλντερίμι στο θέατρο. Αλλά τέτοια είναι η ιστορία πολλών θεατρικών ομάδων, είμαι βέβαιος. Δεν είναι ποτέ ιστιοπλοΐα με ούριο άνεμο. Είναι πάντα αγώνας.

Προέρχομαι από μια χώρα ως επί το πλείστον μουσουλμανική, η οποία έχει γνωρίσει αρκετές στρατιωτικές δικτατορίες, τη φρικτή επίθεση των θρησκευτικών εξτρεμιστών και τρεις πολέμους με τη γειτονική Ινδία, με την οποία μοιραζόμαστε χιλιάδες χρόνια ιστορίας και κληρονομιάς. Σήμερα ζούμε ακόμα με το φόβο ενός ολοσχερούς πολέμου με τον δίδυμο-αδελφό γείτονά μας, ακόμη και πυρηνικού πολέμου, καθώς και οι δύο χώρες έχουν τώρα πυρηνικά όπλα.

Μερικές φορές λέμε αστεειυόμενοι: «Οι κακοί καιροί είναι καλοί για το θέατρο». Δεν λείπουν οι προκλήσεις που πρέπει να αντιμετωπιστούν ούτε οι αντιφάσεις που πρέπει να βγουν στο φως ούτε οι υπάρχουσες καταστάσεις που πρέπει να ανατραπούν. Ο θίασός μου Ajoka και εγώ κάνουμε αυτή τη σχοινοβασία εδώ και περισσότερα από 36 χρόνια. Είναι πράγματι μια σχοινοβασία: να διατηρήσουμε την ισορροπία μεταξύ ψυχαγωγίας και εκπαίδευσης, μεταξύ αναζήτησης-μάθησης από το παρελθόν και προετοιμασίας για το μέλλον, μεταξύ δημιουργικής ελεύθερης έκφρασης και τολμηρών αντιπαραθέσεων με την εξουσία, μεταξύ θεάτρου κοινωνικής κριτικής και θεάτρου οικονομικά βιώσιμου, μεταξύ της προσπάθειας να αγγίζουμε τις μάζες και να είμαστε πρωτοποριακοί. Θα μπορούσε κανείς να πει ότι ο θεατρικός δημιουργός οφείλει να είναι

¹ *Madeeha Gauhar* (1956-2018): θεατρική σκηνοθέτρια, ηθοποιός, φεμινίστρια και ιδρύτρια του θεάτρου Ajoka, κάτοχος Μάστερ στο θέατρο από το βασιλικό κολλέγιο Holloway, Λονδίνο και αποδέκτης μεταλλίου διάκρισης από την κυβέρνηση του Πακιστάν και του βραβείου Prince Claus από τις Κάτω Χώρες.

² *Θέατρο Ajoka*: ιδρύθηκε το 1984. Η λέξη Ajoka σημαίνει "σύγχρονος" στη γλώσσα Παντζάμπι. Το *ρεπερτόριο* του περιλαμβάνει θεατρικά έργα σε θέματα όπως η θρησκευτική ανοχή, η ειρήνη, η σεξιστική βία, τα ανθρώπινα δικαιώματα.

ταχυδακτυλουργός, μάγος.

Στο Πακιστάν, υπάρχει σαφής διαχωρισμός μεταξύ του Ιερού και του Κοσμικού. Για τους κοσμικούς, δεν υπάρχει χώρος για θρησκευτική συζήτηση, ενώ για το Ιερό δεν υπάρχει δυνατότητα ανοικτού διαλόγου ή νέων ιδεών. Συγκεκριμένα, το συντηρητικό κατεστημένο θεωρεί την τέχνη και τον πολιτισμό απαγορευμένους χώρους για τα «ιερά του παιγνίδια». Συνεπώς, το πεδίο δράσης για τους καλλιτέχνες του θεάματος υπήρξε ένας δρόμος μετ' εμποδίων. Οφείλουν πρώτα να παράσχουν τα διαπιστευτήριά τους ως καλών μουσουλμάνων και νομοταγών πολιτών και επίσης να προσπαθήσουν να πείσουν ότι ο χορός, η μουσική και το θέατρο είναι «επιτρεπτά» στο Ισλάμ. Ένας μεγάλος αριθμός θρησκευόμενων μουσουλμάνων διστάζουν ως εκ τούτου να ασπασθούν τις τέχνες του θεάματος, παρά το γεγονός ότι ο χορός, η μουσική και το θέατρο είναι ενσωματωμένα στην καθημερινή τους ζωή. Και έτσι πέσαμε σε μια υποκουλτούρα που είχε ως επίπτωση να φέρει το ιερό και το κοσμικό στην ίδια σκηνή.

Κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής διακυβέρνησης στο Πακιστάν τη δεκαετία του 1980, δημιουργήθηκε και άρχισε τη δράση της η Ajoka, από μια ομάδα νέων καλλιτεχνών που αμφισβήτησαν τη δικτατορία μέσα από ένα κοινωνικά και πολιτικά τολμηρό θέατρο διαφωνίας. Διαπίστωσαν ότι τα συναισθήματά τους, η οργή τους, η αγωνία τους, εκφράστηκαν εκπληκτικά από έναν ποιητή σουφί³, που έζησε περίπου 300 χρόνια πριν. Πρόκειται για τον μεγάλο ποιητή Bulleh Shah⁴. Η Ajoka διαπίστωσε ότι θα μπορούσε να κάνει πολιτικά εκρηκτικές δηλώσεις μέσω της ποίησής του, προκαλώντας τη διεφθαρμένη πολιτική εξουσία και το προκατειλημμένο θρησκευτικό κατεστημένο. Εμάς οι αρχές θα μπορούσαν να μας φιμώσουν ή να μας εκδιώξουν, αλλά όχι έναν σεβαστό και δημοφιλή ποιητή σουφί σαν τον Bulleh Shah. Ανακαλύψαμε ότι η ζωή του ήταν δραματική και ριζοσπαστική όσο και η ποίησή του, που τον είχε οδηγήσει στον καιρό του σε φετράδες [θρησκευτικές καταδίκες] και εξορία. Τότε έγραψα το "Bulha", ένα θεατρικό έργο για τη ζωή και τον αγώνα του Bulleh Shah. Ο Bulha, όπως τον αποκαλούσαν στοργικά τα πλήθη σε όλη τη νότια Ασία, ανήκε σε μια παράδοση ποιητών σουφί από το Παντζάμπ που με την ποίηση και τη ζωή τους αμφισβήτησαν άφοβα την εξουσία των αυτοκρατόρων και των δημαγωγών γραφειοκρατών. Έγραψαν στη γλώσσα του λαού και θέμα τους ήταν οι προσδοκίες των μαζών. Στη μουσική και το χορό, βρήκαν τα μέσα για να επιτύχουν μια άμεση συσχέτιση μεταξύ Ανθρώπου και Θεού, προσπερνώντας περιφρονητικά τους εκμεταλλευτές θρησκευτικούς μεσάζοντες. Αψήφησαν τις διακρίσεις φύλου και τάξης και ατένισαν τον πλανήτη με θαυμασμό, ως μία έκφανση του Παντοδύναμου. Το Συμβούλιο Τεχνών της Λαχόρης απέρριψε το σενάριο με το αιτιολογικό ότι δεν ήταν θεατρικό έργο, αλλά απλώς βιογραφία. Ωστόσο, όταν το έργο παίχτηκε σε έναν άλλο χώρο, στο Ινστιτούτο Γκαίτε, το κοινό είδε, κατάλαβε και εκτίμησε το συμβολισμό της ζωής και της ποίησης του ποιητή του λαού. Μπόρεσαν να ταυτιστούν πλήρως με τη ζωή του και τον καιρό του και να δουν τους παραλληλισμούς με τις δικές τους ζωές και εποχές.

³ Σουφισμός: η Ισλαμική μυστικιστική παράδοση, η οποία επιδιώκει να βρει την αλήθεια της θείας αγάπης μέσω της άμεσης προσωπικής εμπειρίας με το Θεό, έγινε δημοφιλής λόγω του κηρύγματός της περί καθολικής αδελφοσύνης και αντίθεσης στην άκαμπτη δογματική επιβολή θρησκευτικών διδασκαλιών. Η ποίηση σουφί, που αποδίδεται κυρίως με τη μουσική, εκφράζει τη μυστικιστική ένωση με μεταφορές από τον κοσμικό έρωτα.

⁴ Bulleh Shah (1680-1757): σημαντικός ποιητής, που έγραψε για περίπλοκα φιλοσοφικά θέματα σε απλή γλώσσα, ήταν ισχυρός επικριτής της θρησκευτικής ορθοδοξίας και της άρχουσας ελίτ, εκδιώχθηκε από την πόλη Kasur, κατηγορούμενος για αίρεση, και του αρνήθηκε η ταφή στο νεκροταφείο της πόλης. Δημοφιλής μεταξύ και των ευλαβών και των λαϊκών τραγουδιστών. Θαυμάζεται πέρα από κάθε διαχωρισμό θρησκευτικής φύσεως.

Ένα νέο είδος θεάτρου γεννήθηκε εκείνη την ημέρα του 2001. Η λατρευτική μουσική *Qawwali*⁵, ο χορός Σουφί *Dhamal*⁶ και η εμπνευσμένη απαγγελία ποίησης, ακόμη και το άσμα διαλογισμού *Zikir*⁷, έγιναν μέρη του θεατρικού έργου. Μια ομάδα *Σιχ*⁸, που ήταν στην πόλη για να παρακολουθήσουν ένα συνέδριο για τη γλώσσα Παντζάμπι και είχε έρθει να δει το έργο, εισέβαλε στο τέλος στη σκηνή, αγκαλιάζοντας και φιλώντας τους ηθοποιούς και κλαίοντας. Μοιράζονταν τη σκηνή με μουσουλμάνους του Παντζάμπι για πρώτη φορά μετά από τη διχοτόμηση της Ινδίας το 1947⁹, που είχε ως αποτέλεσμα τη διαίρεση του Παντζάμπι με κοινοτικά κριτήρια. Ο Bulleh Shah ήταν εξίσου αγαπητός σ' αυτούς όσο και στους μουσουλμάνους του Παντζάμπι· διότι οι Σουφί υπερβαίνουν τους θρησκευτικούς ή κοινοτικούς διαχωρισμούς.

Αυτή η μνημειώδης πρεμιέρα ακολουθήθηκε από την ινδική οδύσσεια του Bulleh Shah. Ξεκινώντας με μια πρωτοποριακή περιοδεία στο ινδικό τμήμα του Παντζάμπι, το "Bulha" παίχθηκε σε όλα τα μήκη και πλάτη της Ινδίας, ακόμη και σε περιόδους σοβαρότατων εντάσεων μεταξύ των δύο χωρών και σε μέρη που οι θεατές δεν ήξεραν ούτε λέξη της γλώσσας Παντζάμπι και όμως αγάπησαν την κάθε στιγμή του έργου. Ενώ οι πόρτες για τον πολιτικό διάλογο και τη διπλωματία έκλειναν η μία μετά την άλλη, οι πόρτες των αιθουσών θεάτρου και οι καρδιές του Ινδικού κοινού παρέμειναν διάπλατα ανοικτές. Κατά τη διάρκεια της περιοδείας του θεάτρου Ajoka στο ινδικό Παντζάμπι το 2004, μετά από μια παράσταση που έτυχε θερμότατης υποδοχής από επαρχιακό κοινό χιλιάδων θεατών, ένας γέρος πλησίασε τον ηθοποιό που έπαιζε το ρόλο του μεγάλου Σουφί. Ο γέρος συνοδευόταν από ένα νεαρό αγόρι. "Ο εγγονός μου είναι πολύ άρρωστος· σας παρακαλώ, δώστε του μια ευλογία." Έκπληκτος ο ηθοποιός του είπε: "Babaji¹⁰, δεν είμαι ο Bulleh Shah, είμαι απλά ένας ηθοποιός που παίζει αυτόν το ρόλο." Ο γέρος άρχισε να κλαίει και είπε: "Σε παρακαλώ ευλόγησε τον εγγονό μου, ξέρω ότι θα αναρρώσει, αν το κάνεις." Προτείναμε τότε στον ηθοποιό να ανταποκριθεί στο αίτημα του γέρου. Ο ηθοποιός έδωσε μια ευλογία στο αγόρι. Ο γέρος ικανοποιήθηκε. Πριν φύγει, είπε στον ηθοποιό: "Γιε μου, δεν είσαι ηθοποιός, είσαι μετενσάρκωση του Bulleh Shah, το *Avatar*¹¹ του". Ξαφνικά μια εντελώς νέα έννοια ηθοποιίας, θεάτρου, ανέτειλε σε μάς, στην οποία ο ηθοποιός γίνεται η μετενσάρκωση του προσώπου που αυτός ή αυτή ερμηνεύει.

Στα 18 χρόνια της περιοδείας με το "Bulha", έχουμε παρατηρήσει μια παρόμοια ανταπόκριση από ένα φαινομενικά αμήτο ακροατήριο, για το οποίο η παράσταση δεν είναι απλά μια διασκεδαστική ή διανοητικά τονωτική εμπειρία, αλλά ένα πνευματικό συναπάντημα που συγκλονίζει την ψυχή. Στην πραγματικότητα ο ηθοποιός του ρόλου του Δασκάλου Σουφί Bulleh Shah διαποτίστηκε τόσο πολύ από την εμπειρία αυτή ώστε έγινε ο ίδιος ένας ποιητής Σουφί και έκτοτε έχει δημοσιεύσει δύο συλλογές ποιημάτων. Οι ερμηνευτές που συμμετέχουν στην παραγωγή μοιράζονται αυτή τους την εμπειρία στην έναρξη κάθε παράστασης: αισθάνονται ότι το πνεύμα του Bulleh Shah είναι ανάμεσά τους και η σκηνή φαίνεται να έχει εξυψωθεί σε ένα ανώτερο επίπεδο. Ένας Ινδός λόγιος, γράφοντας για το θεατρικό έργο, έβαλε τον τίτλο: "Όταν το Θέατρο γίνεται Βωμός".

⁵ *Qawwali*: λατρευτική ποίηση σουφί, που παρουσιάστηκε από ομάδες τραγουδιστών (*Qawwals*) και εκτελέστηκε αρχικά στους ναούς Σουφί, οδηγώντας τους ακροατές σε κατάσταση έκστασης.

⁶ *Dhammal*: εκστατικός χορός στους ναούς Σουφί, συνήθως σε ρυθμό τυμπάνων.

⁷ *Zikir*: λατρευτικό ρυθμικό άσμα που περιλαμβάνει απαγγελία προσευχών και οδηγεί σε πνευματική φώτιση.

⁸ *Σιχ*: Οπαδοί της πίστης Σιχ, που ιδρύθηκε στο Παντζάμπι τον 15^ο αιώνα από τον γκουρού Νανάκ.

⁹ Το μουσουλμανικό κράτος του Πακιστάν αποκόπηκε από την Ινδία το 1947 εν μέσω πρωτοφανούς σφαγής κοινοτήτων και μαζικής μετανάστευσης του πληθυσμού.

¹⁰ *Babaji*: έκφραση σεβασμού για έναν ηλικιωμένο.

¹¹ *Avatar*: μετενσάρκωση ή φανέρωση στη γη ενός θείου δασκάλου, σύμφωνα με την ινδική κουλτούρα.

Είμαι πρόσωπο κοσμικό [σε αντιδιαστολή με το θρήσκο] και το ενδιαφέρον μου για τον Σουφισμό είναι κυρίως πολιτιστικό. Ενδιαφέρομαι περισσότερο για τις επιτελεστικές και καλλιτεχνικές πτυχές των ποιητών Σουφί του Παντζάμπ, αλλά οι θεατές μου μπορεί να έχουν ειλικρινείς θρησκευτικές πεποιθήσεις χωρίς αυτό να συνεπάγεται ότι είναι εξτρεμιστές ή φανατικοί. Αναδιφώντας ιστορίες όπως τούτη του Bulleh Shah – και υπάρχουν τόσες πολλές σε όλους τους πολιτισμούς, μπορούν αυτές να γίνουν μια γέφυρα μεταξύ μας, μεταξύ αφενός των δημιουργών του θεάτρου και αφετέρου ενός κοινού ακατατόπιστου αλλά ενθουσιώδους. Μαζί μπορούμε να ανακαλύψουμε τις πνευματικές διαστάσεις του θεάτρου και να χτίσουμε γέφυρες μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος, οδηγώντας σε ένα μέλλον που είναι το πεπρωμένο όλων των κοινοτήτων: πιστών και μη-πιστών, ηθοποιών και γέρων, και των εγγονών τους.

Ο λόγος για τον οποίο μοιράζομαι την ιστορία του Bulleh Shah και την εξερεύνησή μας ενός είδους Θεάτρου Σουφί είναι ότι καθώς λειτουργούμε επί σκηνής, αφηνόμαστε μερικές φορές να μας ταξιδέψει η φιλοσοφία μας του θεάτρου, ο ρόλος μας ως προάγγελων κοινωνικής αλλαγής και, κάνοντάς το, αφήνουμε πίσω ένα μεγάλο μέρος των μαζών. Στη δέσμευσή μας με τις προκλήσεις του παρόντος, στερούμε από τους εαυτούς μας τις δυνατότητες μιας συγκλονιστικής πνευματικής εμπειρίας που το θέατρο μπορεί να προσφέρει. Στο σημερινό κόσμο όπου ο φανατισμός, το μίσος και η βία είναι σε άνοδο και πάλι, έθνη φαίνεται να ξεγείρονται εναντίον αλλήλων, πιστοί μάχονται άλλους πιστούς και κοινότητες ξεχύνουν μίσος εναντίον άλλων κοινοτήτων... και στο μεταξύ παιδιά πεθαίνουν από υποσιτισμό, καθώς και μητέρες κατά τη διάρκεια του τοκετού λόγω έλλειψης έγκαιρης ιατρικής περίθαλψης, και ιδεολογίες μίσους ανθούν. Ο πλανήτης μας βυθίζεται όλο και βαθύτερα σε μια κλιματική και κλιμακούμενη καταστροφή και μπορεί κανείς να ακούσει το σφυροκόπημα απ' τις οπλές των τεσσάρων Ιππέων της Αποκαλύψεως¹². Οφείλουμε να αναζωπυρώσουμε το πνευματικό μας σθένος: οφείλουμε να καταπολεμήσουμε την απάθεια, το λήθαργο, την απαισιοδοξία, την απληστία και την ολιγωρία για τον κόσμο που ζούμε, για τον πλανήτη που ζούμε. Το θέατρο έχει ένα ρόλο, έναν ευγενή ρόλο, να ενεργοποιήσει και κινητοποιήσει την ανθρωπότητα για να επανακάμψει από την κάθοδό της στην άβυσσο. Το θέατρο μπορεί να εξυψώσει τη σκηνή, το χώρο της ζωντανής παράστασης, σε κάτι το ιερό.

Στη Νότια Ασία, οι καλλιτέχνες αγγίζουν με ευλάβεια το δάπεδο της σκηνής πριν πατήσουν σε αυτό: είναι αρχαία παράδοση, από τότε που το πνευματικό και το πολιτιστικό ήταν αλληλένδετα. Είναι καιρός να ξανακερδίσουμε αυτή τη συμβιωτική σχέση μεταξύ του καλλιτέχνη και του κοινού, του παρελθόντος και του μέλλοντος. Το να κάνεις θέατρο μπορεί να είναι μια ιερή πράξη και οι ηθοποιοί μπορούν πράγματι να γίνουν τα *avatars* των ρόλων που παίζουν. Το θέατρο εξυψώνει την τέχνη της ηθοποιίας σε ένα ανώτερο πνευματικό επίπεδο. Το θέατρο έχει τη δυνατότητα να γίνει ιερό βήμα και το ιερό βήμα τόπος ζωντανής παράστασης.

¹² Τέσσερις Ιππείς της Αποκαλύψεως περιγράφονται από τον Ιωάννη της Πάτμου στο Βιβλίο του «Αποκάλυψις», το τελευταίο βιβλίο της Καινής Διαθήκης. Στις περισσότερες εξηγήσεις, οι τέσσερις αναβάτες θεωρείται ότι συμβολίζουν την κατάκτηση, τον πόλεμο, την πείνα, και το θάνατο, αντίστοιχα.